

Гапак Н.М., Машіко К.С.

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ МОДЕЛІ ЗМІЦНЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

У статті розглядаються концептуальні підходи до зміцнення потенціалу територіальних громад у контексті місцевого економічного розвитку. Автори аналізують концепції партисипативного розвитку, побудови спроможності територій та підходи, що базуються на використанні місцевих активів. Особлива увага приділяється децентралізації, фінансовій автономії громад та ролі участі громадян у процесах прийняття рішень. Автори обґрунтовують модель, що передбачає комплексний підхід до розвитку територіальних громад, враховуючи їхні потенційні можливості, особливості та потреби, та спрямована на забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни в цілому.

Ключові слова: активи громад, децентралізація, місцевий економічний розвиток, партисипативний розвиток, потенціал громади, соціальна згуртованість, спроможність, територіальні громади, участь громадян.

Постановка проблеми. Сучасні умови соціально-економічного розвитку вимагають нових підходів до управління потенціалом територіальних громад. Ця потреба особливо актуалізується, адже повномасштабна війна в Україні розпочалася майже відразу після децентралізаційної реформи. Територіальні громади, що адаптувалися до нових повноважень та функцій, долали виклики цієї реформи, отримали комплекс викликів, пов'язаних з війною: інтеграції та підтримки ВПО, релокованого бізнесу, захисту цивільного населення, відновлення зруйнованої інфраструктури тощо. Хочі ці виклики є унікальними для різних територій, проте спільним є те, що у довгостроковій перспективі зміцнення потенціалу громад полягатиме у забезпеченні їхньої конкурентоспроможності, розвитку економіки, соціальної згуртованості, а також сталого використання ресурсів. Відповідно існує потреба пошуку, адаптації та/або побудови моделей, які б дозволяли громадам більш ефективно використовувати свій потенціал, зокрема з акцентом на участь громадян та мобілізацію внутрішніх і зовнішніх

ресурсів

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні та практичні аспекти децентралізаційних процесів висвітлені у працях з державного управління, економічних наук, юриспруденції. В Україні проблематика розвитку громад та зміцнення їх спроможності висвітлена у працях А. Буряченко, В. Опаріна, М. Кульчицького, О. Шинкарука, О. Кириленка, В. Письменного, В. Русін, Л. Оленківської, В. Дрешпак, Т. Куценко, Г. Атаманчука, В. Бабасва, О. Батанова, В. Куйбіди та багатьох інших. Активно цей дослідний напрямок розробляється в «Інституті регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України» та Закарпатському регіональному центрі соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України.

В даній статті зроблена спроба узагальнення закордонних моделей, що підкреслюють значення участі місцевих громад у процесах прийняття рішень і використання місцевих ресурсів. Адже, незважаючи на значну кількість досліджень, залишається низка невирішених питань щодо оптимальних механізмів інтеграції цих моделей у практичну діяльність українських громад в сучасних умовах.

Формулювання цілей статті. Ціллю статті є розробка концептуальної моделі зміцнення потенціалу територіальних громад з урахуванням сучасних викликів та потреб місцевого економічного розвитку. Автори роблять спробу проаналізувати існуючі підходи до розвитку громад та розробити модель, яка сприяла б посиленню соціальної згуртованості, економічній стабільності та ефективному використанню ресурсів громад.

Вклад основного матеріалу дослідження. Локальна економіка охоплює всі економічні

©Гапак Н.М., к.е.н., доц., доцент кафедри економіки, підприємництва і торгівлі ДВНЗ «Ужгородський національний університет», с.н.с. Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і регіональних досліджень НАН України, e-mail: natalia.hapak@uzhnu.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4207-3243>

Машіко К.С., к.е.н., с.н.с. Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і регіональних досліджень НАН України, e-mail: ekaterinna333@gmail.com

ресурси, управлінські суб'єкти, явища та форми виникнення підприємницької діяльності, що відбуваються в даній місцевій системі. Локальну економіку можна визначити як соціоекономічні активності, спрямовані на підтримку розвитку місцевої територіальної системи (місцевої одиниці певного рівня), в якій використовуються місцеві фактори і враховуються місцеві перешкоди в розвитку [1], [2]. Крім того, локальну економіку можна розглядати як складний процес, у якому місцеві органи стимулюють економічний розвиток даної територіальної одиниці за допомогою власних ресурсів та залучення зовнішніх партнерів [3], [4].

В контексті дослідження можливий розгляд концепції розвитку територіальних громад під двома кутами, притаманними наявним літературним дослідженням: під кутом громади, як сукупності індивідів, що мають певний рівень згуртованості; під кутом території, як сукупності громад, що мають певний рівень автономності і самоврядування. Загалом за роки розвитку теорії регіоналістики науковцями розвинуто та обґрунтовано багато підходів та моделей розвитку потенціалу громад, їх зміцнення та розширення можливостей. Для цілей дослідження виділено наступні моделі зміцнення та розвитку потенціалу територіальних громад та наведено основні принципи кожної моделі.

1. Партисипативна модель розвитку [5]-[7] передбачає активну участь членів громади у процесах прийняття рішень, що стосуються розвиткових ініціатив. Це включає залучення мешканців, місцевих організацій та зацікавлених сторін до планування, реалізації та оцінки проектів та програм. Партисипативний розвиток підсилює відчуття власності, розвиває можливості та соціальну згуртованість в межах громад, що призводить до більш стійких результатів.

2. Модель побудови спроможності територій (Capacity Building Model) [8], [9] спрямована на підвищення навичок, знань та можливостей індивідів, організацій та установ у межах спільноти. Це може включати навчальні програми, семінари, наставництво та технічну допомогу з метою уповноваження членів спільноти взяти на себе керівні ролі та ефективно управляти місцевими ініціативами. Побудова спроможності збільшує здатність спільнот виявляти можливості, мобілізувати ресурси та впроваджувати рішення для подолання місцевих викликів.

3. Модель розвитку громад на основі активів (Asset-Based Community Development (ABCD))

[10]-[12] спрямована на використання існуючих активів, сильних сторін та ресурсів громади для забезпечення її розвитку. Це включає картографування активів, організацію спільноти та спільне вирішення проблем для використання місцевих талантів, навичок та мереж. Модель ABCD сприяє самостійності, стійкості та сталості шляхом успадкованих громадою сильних сторін та можливостей.

4. Підхід до стабілізації засобів існування (Sustainable Livelihoods Approach) [13]-[15] зосереджений на зменшенні бідності та вразливості, з наголосом на ролі самих бідних у процесі розвитку. Підхід спрямований на підвищення економічного благополуччя та стійкості індивідів та домогосподарств у межах спільноти. Він акцентує на диверсифікації, генерації доходів та накопиченні активів з метою зменшення вразливості та покращення забезпеченості засобами існування. Підхід до стабілізації засобів існування враховує соціальні, економічні та екологічні аспекти розвитку, маючи на меті покращення загального якості життя для членів спільноти.

5. Стратегія розвитку, що базується на місцевості (Place-Based Development Strategies) [16], [17] відштовхується від унікальних характеристик, активів та викликів конкретних географічних зон. Це передбачає адаптацію інтервенцій розвитку до потреб та можливостей кожної громади, з урахуванням її культурних, екологічних та економічних особливостей. Стратегії на місцевому рівні сприяють відчуттю належності та ідентичності серед мешканців і сприяють сталому використанню місцевих ресурсів.

Таким чином, теоретичні підходи до розвитку громади та зміцнення її потенціалу охоплюють ряд аспектів, включаючи індивідуальні, міжособистісні та колективні аспекти (Pigg, 2002) [18]. Обширна література пов'язана з концепцією зміцнення також вказує на те, що воно є результатом міжособистісної (взаємного зміцнення) та колективної соціальної дії (соціальне зміцнення).

Розширення можливостей (empowerment), як процес, є ключовим елементом у розвитку громади, з потенціалом покращення благополуччя на різних рівнях (Ani F, et.al. 2018) [19]. Розширення можливостей розглядається не лише в теоретичних та філософських перспективах, але як практичний, живий підхід, що може бути застосований для підвищення благополуччя на індивідуальному, організаційному рівнях та рівні громади. Багато проблем громади обговорювались вченими за

допомогою підходу до розширення можливостей, таких як бідність, охорона здоров'я, жінки, люди з інвалідністю, матері-одиначки, молодь, лідерство, організації тощо. Адже цей підхід є ефективним способом вирішення проблем, розширюючи повноваження цільових осіб або груп забезпечувати розвиток здатностей і потенціалу. У контексті розвитку громади розширення можливостей відноситься до механізмів, якими особи, організації та громади набувають контроль над життям та питаннями, що стосуються їх у економічному, соціальному, психологічному та політичному аспектах [20].

Розвиток громади та пов'язані концепції, такі як залученість громади, побудова спроможності, контроль громади та участь (партисипативність) - можуть розглядатися як стратегії розширення можливостей. Ці концепції є критичними елементами для благополуччя таким чином, щоб вони були актуальними, значущими та стійкими для конкретних бенефіціарів (Tsey, K., 2009) [21].

Розвиток спільноти розглядається як процес організації або підтримки окремих груп громади у визначенні їх пріоритетних проблем, плануванні та реалізації їх стратегій соціальної дії та змін, що дозволяє їм збільшити самостійність та владу в прийнятті рішень на основі власного досвіду (Labonte, 1993) [22]. Залучення у громаді визначається як здатність встановлювати значущий контакт, розмову або дискусію з індивідами та групами з метою максимізації їх участі та прийняття рішень у питаннях, які є для них важливими. Залучення включає стратегії, які допомагають спільнотам розуміти та використовувати свої сили як основу для змін. Залучення формує критичні початкові кроки до ефективного розвитку спільноти та розширення можливостей (Tsey, K., 2009) [23].

Розвиток громад та розширення можливостей іноді застосовуються у досить нечіткому форматі для вираження різних явищ. У роботі Campbell et al. (2007) [24] автори виявили "велику кількість плутанини і суперечок в літературі щодо терміну 'розвиток громади та його складових понять громади, 'участь (партисипація)', 'залучення', 'влада', "спроможність" та 'розширення можливостей'".

Влада характеризується здатністю впливати на зміни, а силою експлуатувати чи домінувати над іншими. Тому необхідно проводити межу між 'владою над', коли індивіди, групи чи установи вважають себе правомірними приймати рішення за інших, та 'владою з', яка охоплює зобов'язання до самовизначення або здатність

людей (громади) визначати свої власні справи. (Ife, 2002) [25].

R. Broł [26] пов'язує місцевий розвиток зі змінами в місті, сільській громаді, місько-сільській громаді (іншими словами субрегіоні), тобто місцевій територіальній системі, що характеризується специфічними просторовими, економічними та культурними якостями, а також місцевими уподобаннями, потребами і цінностями, і визначає його як гармонізовану та систематичну активність спільноти, публічних органів та інших суб'єктів, що діють у визначеній територіальній одиниці, спрямовану на створення нових функціональних переваг та покращення існуючих в такій територіальній одиниці, створення сприятливих умов для економіки та забезпечення просторового та екологічного порядку.

У роботах Indriwati (2020) та Hidayat (2019) [27] підкреслюється важливість ідентифікації та утилізації (використання) місцевого потенціалу для покращення економічного благополуччя. Kumcu (1991) [28] and Rodríguez-Pose (2001) наголошують на необхідності ширшої участі (партисипації) та демократизації в управлінні місцевим економічним розвитком, що дозволяє в подальшому впливу економічної реструктуризації на політику місцевих влад. Ці дослідження підкреслюють потребу в багатогранному підході до місцевого економічного розвитку, який включає активну участь місцевих спільнот, визначення та використання місцевих ресурсів, а також вплив більш широких політичних та економічних чинників.

Формування потенціалу територіальної громади – це складний і неперервний процес, а його ефективність визначається розвитком та взаємодією основних структурних складових територіальної громади.

Узагальнюючи вітчизняні та зарубіжні теоретичні підходи до сутності територіальних громад, у монографії «Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку» [29], її ідентифіковано як цілісне утворення, що характеризується єдністю соціальної спільноти, суб'єкта місцевого самоврядування та базової ланки адміністративно-територіального устрою країни.

Територіальна громада як *соціальна спільнота* створює та підтримує суспільне життя в межах визначеної території, керуючись економічними, політичними, соціокультурними, екологічними інтересами; як *суб'єкт місцевого самоврядування* здатна управляти в умовах взаємодії із зовнішнім середовищем та нести

відповідальність за збереження цілісних орієнтирів; як базова ланка адміністративно-територіального устрою, що характеризується системністю, володіє певним потенціалом, що забезпечує їй конкурентні переваги та створює можливості для розвитку території [29, С.53].

Сенс формування потенціалу територіальної громади полягає в створенні сприятливих умов для розвитку та самореалізації всіх її членів. Це допомагає забезпечити сталий та збалансований розвиток території, підвищення якості життя громадян, залучення інвестицій, створення нових робочих місць, покращення інфраструктури та забезпечення соціальної стабільності. Крім того, формування потенціалу територіальної громади сприяє її конкурентоспроможності як на місцевому, так і на міжнародному рівнях, зміцненню соціальної та політичної стабільності в регіоні.

Процес формування потенціалу територіальної громади є складним та багатограним, включаючи різні аспекти економічного, соціокультурного, інфраструктурного та інших сфер життєдіяльності громади. При цьому важливо враховувати такі аспекти:

1. *Економічний аспект:* Найважливішим є розвиток економіки громади. Це охоплює створення робочих місць, підтримку малого та середнього бізнесу, розвиток інфраструктури для промисловості та послуг, залучення інвестицій, створення сприятливих умов для економічного зростання.

2. *Соціальний аспект:* Важливо забезпечити соціальну підтримку та розвиток громади. Це включає в себе створення доступної освіти та охорони здоров'я, підтримку культурних та розважальних ініціатив, забезпечення соціальної підтримки для вразливих верств населення.

3. *Політичний аспект:* Формування потенціалу громади означає створення ефективної системи управління, яка б відповідала потребам та інтересам громади. Це може включати розвиток демократичних інститутів, залучення громадян до процесів прийняття рішень та забезпечення прозорості та відповідальності влади перед громадою.

4. *Екологічний аспект:* Важливо забезпечити стале використання природних ресурсів та збереження екологічної рівноваги в громаді. Це включає в себе раціональне використання земельних ресурсів, охорону навколишнього середовища, збереження зелених зон, зменшення викидів та забруднення, підтримку екологічно чистих технологій.

5. *Культурний аспект:* Формування потенціалу громади передбачає збереження та розвиток культурної спадщини, підтримку творчих та культурних ініціатив, створення умов для розвитку та популяризації культурних подій та традицій. Зберігати та розвивати культурну ідентичність громади важливо.

Врахування цих аспектів допомагає забезпечити сталий та збалансований розвиток територіальної громади.

Екзистенційним сенсом потенціалу ТГ є підвищення якості життя населення та досягнення її стратегічних цілей. Для забезпечення відповідного процесу розвитку громади, вона використовує як свої наявні ресурси, так і резерви чи потенційні можливості. Концептуалізацію моделі потенціалу територіальної громади подано на рис. 1.

Потенціал ТГ має *дуальну форму*, оскільки складається як з матеріальних ресурсів, так і нематеріальних. Матеріальну складову потенціалу громади можна інтерпретувати як об'єктивний потенціал – всі ті ресурси, які візуалізуються та реально присутні у громаді. Нематеріальну ж складову потенціалу громади – відповідно, як суб'єктивний потенціал – нематеріальні ресурси, якими володіють члени громади і які, насамперед, часто залежать від їх сприйняття, досвіду, людського розвитку, в тому числі освітнього, наукового, лідерського, інтелектуального, культурного, тобто особистісного розвитку та інших особистісних характеристик конкретних індивідів, від яких, з одного боку, залежить ефективне використання потенціалу громади, а з іншого боку, результатом використання потенціалу має стати задоволення потреб та розвиток тих же таки індивідів-жителів громади, що може позитивно впливати на підвищення і покращення суб'єктивного потенціалу, носієм якого є індивід як такий – лідерство, наукові та інтелектуальні здібності, управлінські здібності, самоорганізація, підприємницькі і маркетингові здібності, співпраця всередині громади, в тому числі і міжсекторна співпраця (влада-бізнес-громадяни), культурний розвиток тощо.

Важливість суб'єктивного потенціалу громади зумовлюється тим, що часто усі його складові (див. рис.1) є нереалізованими (нездіяними) можливостями, ефективно використання яких часто залежить лише від бажання/наполегливості/насаги/активності/життєвої позиції самих жителів громади. Тоді як об'єктивна складова потенціалу переважно пов'язана з матеріальними ресурсами громади – як природного, так і рукотворного характеру.

Разом з тим, зрозуміло, що досягти абсолютної розмежованості при класифікації видів потенціалу майже неможливо, оскільки їх складові та функції перетинаються, а ступінь переважної важливості того чи іншого функціонального напрямку потенціалу виявляти недоцільно через надзвичайну трудомісткість такого аналізу. Так, наприклад, людський потенціал як один з найважливіших і незамінних ресурсів економічної діяльності віднесено у дослідженні до об'єктивного потенціалу, яким володіє громада. Тобто, можна реально визначити наявну кількість трудових ресурсів, потенційну їх величину (враховуючи кількісний і структурний склад жителів громади, міграційні процеси тощо) та потребу у них громади, виходячи з наявного економічного середовища чи бажаного перспективного економічного розвитку території. Поряд з цим, професійні навички, підприємницькі чи наукові здібності, здатність до інтелектуального розвитку, до самоорганізації та саморозвитку, до інноваційності, до лідерства та ініціативності, до креативності і т.д. – це нематеріальні складові потенціалу територіальної громади, і втіленні вони всі, в тому числі, й у людських ресурсах. Інший приклад – культурний потенціал. З одного боку – це мережа закладів культури чи об'єктів культурно-історичної спадщини, тобто матеріальних об'єктів, які також можна класифікувати як інфраструктурні об'єкти (складові інфраструктурного потенціалу), а з іншого – це загальний культурний розвиток мешканців громади, їхній рівень знань та уявлень у відповідних сферах людського буття (складові інтелектуального потенціалу), звичаї і традиції краю (складова туристичного потенціалу), здатність до самоорганізації та проведення фестивалів, виставок, ярмарків, творчих народних заходів щодо популяризації свого чи своєї унікальності (це вже складові самоорганізації, лідерства, іміджу ТГ, маркетингового потенціалу тощо).

Тому слід розуміти, що поділ потенціалу на ті чи інші складові є досить умовним, але на ці умовності доцільно погоджуватися задля структуризації моделі та проведення відповідних досліджень/аналізу.

Крім *наявних матеріальних ресурсів (об'єктивного потенціалу)* та *можливостей (суб'єктивного потенціалу)* треба не забувати і про таку складову потенціалу, як *резерви*. Це, як правило, незадіяні складові потенціалу громади. Тобто, вони існують – у вигляді матеріальних (об'єктивного потенціалу) і нематеріальних ресурсів (суб'єктивного потенціалу), які ще або

не виявлені, не досліджені, не використані, не залучені, не досягненні (якщо мова йде про складові потенціалу, залежні від індивіда) чи не зреалізовані. Також недовикористання ресурсів, втрата можливостей, в тому числі і до саморозвитку, відбуваються й тоді, коли громади не володіють детальною та достовірною інформацією про свій наявний потенціал.

Результати зреалізованого потенціалу громади можна кількісно і якісно виміряти, і вони знаходять свої прояви у реальній соціально-економічній ситуації: обсяг валової доданої вартості, кількість підприємств та фізичних осіб-підприємців, обсяг податкових надходжень та збалансованість бюджету громади, кількість об'єктів соціальної інфраструктури, величина і структура доходів мешканців, рівень освіти на охорони здоров'я, тривалість життя та демографічна ситуація в громаді і т.п.

Результатами незадіяного потенціалу будуть потенційні можливості щодо підвищення якості життя мешканців та досягнення стратегічних цілей територіальної громади (рис.1).

Ключовими елементами концептуальної моделі зміцнення потенціалу територіальних громад є:

1. Децентралізація влади. Зміцнення потенціалу територіальних громад починається з передачі владних повноважень та ресурсів з центрального рівня на місцевий. Це передбачає відповідальність місцевих громад за прийняття рішень у сферах, які стосуються їхнього розвитку та добробуту.

2. Фінансова автономія. Забезпечення місцевих громад стабільними та прозорими фінансовими ресурсами, що дозволяють їм самостійно планувати та реалізовувати проекти і програми розвитку.

3. Участь громадян. Активна участь громадян у прийнятті рішень та розвитку своїх територій, зокрема через місцеві обговорення, громадські ради та інші механізми залучення громадян до управління і розвитку громади.

4. Розвиток людського капіталу. Інвестування в освіту, підвищення кваліфікації та підтримка місцевих ініціатив, які сприяють розвитку громадянського суспільства та підвищенню рівня економічної та соціальної компетентності. Максимально можливе використання наявного потенціалу громадою корелює, що важливо, з рівнем розвитку громадянського суспільства. Саме він регулює терпимість/толерування корупції, залученість громадян до життя/розвитку громади, можливу зміну ціннісних орієнтирів громади і т.д.

5. Сталість та континуїтетність стратегій. Розробка довгострокових стратегій громад забезпечує сталість та планованість процесів зміцнення потенціалу.

6. Партнерство та співпраця. Сприяння розвитку партнерських відносин між місцевими громадами, міжнародними та національними організаціями, бізнесом та громадськістю для спільного вирішення проблем та реалізації проектів. Важливість та варіативність міжсекторного партнерства у розвитку громад обґрунтовано у попередньому дослідженні [30], [31].

Така модель передбачає комплексний підхід до розвитку територіальних громад, враховуючи їхні потенційні можливості, особливості та потреби, та спрямована на забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни в цілому.

Висновок. Концептуальні основи розвитку та зміцнення можливостей громад надають цінне

розуміння багатогранного характеру цих процесів, причому зміцнення потенціалу виявляється ключовим елементом, що може покращити благополуччя на різних рівнях - від індивідуального до організаційного та спільнотного. Однак література вказує на потребу в уточненні термінології та концепцій, пов'язаних з цими поняттями.

Місцевий економічний розвиток грає ключову роль у розвитку спільноти, сприяючи використанню місцевого потенціалу для підвищення економічного благополуччя. Дослідження підкреслюють важливість широкої участі та демократизації у керуванні місцевим економічним розвитком. Загалом, синтез теоретичних та емпіричних даних підкреслює важливість гolistичного та партисипативного підходу до розвитку громади, розширення їх можливостей, що сприяє більш інклюзивним та сталим результатам на місцевому рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Blakely EJ. *Planning Local Economic Development. Theory and Practice*. London: SAGE Library of Social Research; 1989
2. Parysek JJ. *Podstawy gospodarki lokalnej*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM; 1997. (in Polish)
3. Blakely EJ. *Planning Local Economic Development. Theory and Practice*. London: SAGE Library of Social Research; 1989
4. Parysek JJ. *Podstawy gospodarki lokalnej*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM; 1997. (in Polish)
5. Chambers, R. (1994). "The origins and practice of participatory rural appraisal." *World Development*, 22(7), 953-969.
6. Cornwall, A., & Gaventa, J. (2001). "Bridging the gap: Citizenship, participation and accountability." *PLA Notes*, 40, 32-34
7. Pretty, J. N. (1995). "Participatory learning for sustainable agriculture." *World Development*, 23(8), 1247-1263.
8. Uphoff, N. (1992). "Local institutional development: An analytical sourcebook with cases." Kumarian Press
9. Osborne, S. P. (2010). "The new public governance? Emerging perspectives on the theory and practice of public governance." Routledge.
10. Green, G. P., & Haines, A. (2012). "Asset building and community development." SAGE Publications
11. Kretzmann, J. P., & McKnight, J. L. (1993). "Building communities from the inside out: A path toward finding and mobilizing a community's assets." ACTA Publications
12. Mathie, A., & Cunningham, G. (2003). "From clients to citizens: Asset-based community development as a strategy for community-driven development." *Development in Practice*, 13(5), 474-486.
13. Scoones, I. (1998). "Sustainable rural livelihoods: A framework for analysis." Institute of Development Studies (IDS) Working Paper 72
14. Ellis, F. (2000). "Rural livelihoods and diversity in developing countries." Oxford University Press.
15. Carney, D. (1998). "Sustainable rural livelihoods: What contribution can we make?" Department for International Development (DFID).
16. Sorensen, A. (2006). "Territorial development: Cohesion policy and regional policy." Routledge.
17. Porter, M. E. (1998). "Clusters and the new economics of competition." *Harvard Business Review*, 76(6), 77-90
18. Pigg, K.E. (2002). Three Faces of Empowerment: Expanding the Theory of Empowerment in Community Development. *Journal of the Community Development Society*, 33, 107 - 123.

19. Ani, F., Ramlan, N., Suhaimy, K. A. M., Jaes, L., Damin, Z. A., Halim, H., ... & Ahmad, S. (2018, January). Applying empowerment approach in community development. In Proceedings of The International Conference on Social Sciences (ICSS) (Vol. 1, No. 1).
20. Ani, F., Ramlan, N., Suhaimy, K. A. M., Jaes, L., Damin, Z. A., Halim, H., ... & Ahmad, S. (2018, January). Applying empowerment approach in community development. In Proceedings of The International Conference on Social Sciences (ICSS) (Vol. 1, No. 1).
21. Tsey, K. (2009). Community Development and Empowerment. Population Health, Communities and Health Promotion. Melbourne: Oxford University Press.
22. Labonté, R. (1993). A holosphere of healthy and sustainable communities. Australian journal of public health, 17(1), 4-12.
23. Tsey, K. (2009). Community Development and Empowerment. Population Health, Communities and Health Promotion. Melbourne: Oxford University Press.
24. Campbell, D., Pyett, P., McCarthy, L., Whiteside, M., & Tsey, K. (2007). Community development and empowerment-a review of interventions to improve Aboriginal health. Beyond bandaids: Exploring the underlying social determinants of Aboriginal health, 165-180.
25. Ife, J. (2002). Human Rights, Global Citizenship and Community Development. Canadian Review of Social Policy, (49/50), 233-239.
26. Brol R. Rozwój lokalny – nowa logika rozwoju gospodarczego. Gospodarka lokalna w teorii i praktyce. Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu. 1998;785:11-15. (in Polish)
27. Indriwati, S. E., & Sulasmi, E. S. (2020, February). Empowerment of Community Economic Independence Through Utilization of Local Potential. In International Conference on Social Studies and Environmental Issues (ICOSSEI 2019) (pp. 220-222). Atlantis Press
28. Kumcu, E., & Vann, J.W. (1991). Public empowerment in managing local economic development: Achieving a desired quality of life profile. Journal of Business Research, 23, 51-65.
29. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія / за ред. Кравціва В. С., Сторонянської І. З. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України, 2020. 531 с.
30. Гапак Н.М., Бойко Я.М. Міжсекторне партнерство «місцева влада - бізнес» у територіальних громадах: емпіричний аналіз. Приазовський економічний вісник. 2021. Випуск 6(29). С.59-66. URL: <http://pev.kpu.zp.ua/archives>
31. Сембер С.В., Бойко Я.М., Гапак Н.М. АКТИВІЗАЦІЯ МІЖСЕКТОРНОГО ПАРТНЕРСТВА: ВЕКТОР РОЗВИТКУ ТА РОЛЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». Збірник наукових праць. 2022. Вип.2(60). С.85-90.

REFERENCES

1. Blakely EJ. Planning Local Economic Development. Theory and Practice. London: SAGE Library of Social Research; 1989
2. Parysek JJ. Podstawy gospodarki lokalnej. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM; 1997. (in Polish)
3. Blakely EJ. Planning Local Economic Development. Theory and Practice. London: SAGE Library of Social Research; 1989
4. Parysek JJ. Podstawy gospodarki lokalnej. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM; 1997. (in Polish)
5. Chambers, R. (1994). "The origins and practice of participatory rural appraisal." World Development, 22(7), 953-969.
6. Cornwall, A., & Gaventa, J. (2001). "Bridging the gap: Citizenship, participation and accountability." PLA Notes, 40, 32-34
7. Pretty, J. N. (1995). "Participatory learning for sustainable agriculture." World Development, 23(8), 1247-1263.
8. Uphoff, N. (1992). "Local institutional development: An analytical sourcebook with cases." Kumarian Press
9. Osborne, S. P. (2010). "The new public governance? Emerging perspectives on the theory and practice of public governance." Routledge.
10. Green, G. P., & Haines, A. (2012). "Asset building and community development." SAGE Publications
11. Kretzmann, J. P., & McKnight, J. L. (1993). "Building communities from the inside out: A path toward finding and mobilizing a community's assets." ACTA Publications

12. Mathie, A., & Cunningham, G. (2003). "From clients to citizens: Asset-based community development as a strategy for community-driven development." *Development in Practice*, 13(5), 474-486.
13. Scoones, I. (1998). "Sustainable rural livelihoods: A framework for analysis." Institute of Development Studies (IDS) Working Paper 72
14. Ellis, F. (2000). "Rural livelihoods and diversity in developing countries." Oxford University Press.
15. Carney, D. (1998). "Sustainable rural livelihoods: What contribution can we make?" Department for International Development (DFID).
16. Sorensen, A. (2006). "Territorial development: Cohesion policy and regional policy." Routledge.
17. Porter, M. E. (1998). "Clusters and the new economics of competition." *Harvard Business Review*, 76(6), 77-90
18. Pigg, K.E. (2002). Three Faces of Empowerment: Expanding the Theory of Empowerment in Community Development. *Journal of the Community Development Society*, 33, 107 - 123.
19. Ani, F., Ramlan, N., Suhaimy, K. A. M., Jaes, L., Damin, Z. A., Halim, H., ... & Ahmad, S. (2018, January). Applying empowerment approach in community development. In *Proceedings of The International Conference on Social Sciences (ICSS)* (Vol. 1, No. 1).
20. Ani, F., Ramlan, N., Suhaimy, K. A. M., Jaes, L., Damin, Z. A., Halim, H., ... & Ahmad, S. (2018, January). Applying empowerment approach in community development. In *Proceedings of The International Conference on Social Sciences (ICSS)* (Vol. 1, No. 1).
21. Tsey, K. (2009). *Community Development and Empowerment. Population Health, Communities and Health Promotion*. Melbourne: Oxford University Press.
22. Labonté, R. (1993). A holosphere of healthy and sustainable communities. *Australian journal of public health*, 17(1), 4-12.
23. Tsey, K. (2009). *Community Development and Empowerment. Population Health, Communities and Health Promotion*. Melbourne: Oxford University Press.
24. Campbell, D., Pyett, P., McCarthy, L., Whiteside, M., & Tsey, K. (2007). Community development and empowerment-a review of interventions to improve Aboriginal health. *Beyond bandaids: Exploring the underlying social determinants of Aboriginal health*, 165-180.
25. Ife, J. (2002). *Human Rights, Global Citizenship and Community Development*. *Canadian Review of Social Policy*, (49/50), 233-239.
26. Brol R. Rozwój lokalny – nowa logika rozwoju gospodarczego. *Gospodarka lokalna w teorii i praktyce*. Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu. 1998;785:11-15. (in Polish)
27. Indriwati, S. E., & Sulasmi, E. S. (2020, February). Empowerment of Community Economic Independence Through Utilization of Local Potential. In *International Conference on Social Studies and Environmental Issues (ICOSSEI 2019)* (pp. 220-222). Atlantis Press
28. Kumcu, E., & Vann, J.W. (1991). Public empowerment in managing local economic development: Achieving a desired quality of life profile. *Journal of Business Research*, 23, 51-65.
29. Hapak N.M., Boiko Ya.M. Mizhsektorne partnerstvo «mistseva vlada - biznes» u terytorialnykh hromadakh: empirychnyi analiz. [Intersectoral partnership "local government - business" in territorial communities: an empirical analysis]. *Pryazovsky Economic Herald*. 2021. Vol. 6(29). pp. 59-66.
30. Sember S.V., Boiko Ya.M., Hapak N.M. AKTYVIZATsIIa MIZhSEKTORNOHO PARTNERSTVA: VEKTOR ROZVYTKU TA ROL ORHANIV MISTsEVOHO SAMOVRIaDUVANNIa. [ACTIVATION OF INTERSECTORAL PARTNERSHIP: VECTOR OF DEVELOPMENT AND THE ROLE OF LOCAL GOVERNMENT BODIES]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. "Economy" series*. Collection of scientific. 2022. Vol.2(60). pp.85-90.

Отримано 01.09.2024